

Els Masó, una família il·lustre d'*americanos*

Naviliers, escriptors, periodistes i arquitectes

Joan Ballart Clos

Els precedents

Després que el rei Carles III firmés el famós Reial Decret de febrer de 1778 pel qual quedava derogada la prohibició als catalans de comerciar amb Amèrica, es van començar a obrir les portes del Nou Món als catalans.

No és que abans no hi anessin, el que passava és que des de llavors ja no va caldre disposar de testaferrós interposats ni de permisos especials, molt difícils d'aconseguir, que només podia concedir el rei.

Van ser uns anys esplendorosos els que llavors es van viure en els pobles de la costa catalana, a redós del comerç que es va muntar al voltant de la Carrera d'Índies. Malauradament, els bons temps no van durar massa, perquè les guerres de finals del XVIII i començaments del XIX contra Anglaterra primer, i la Guerra del Francès després, van ensorrar la situació. La conseqüència va ser que bona part de les colònies

de l'extens imperi van aprofitar l'ocasió per a declarar la seva independència, quedant l'imperi reduït a les illes de Cuba, Puerto Rico i Filipines.

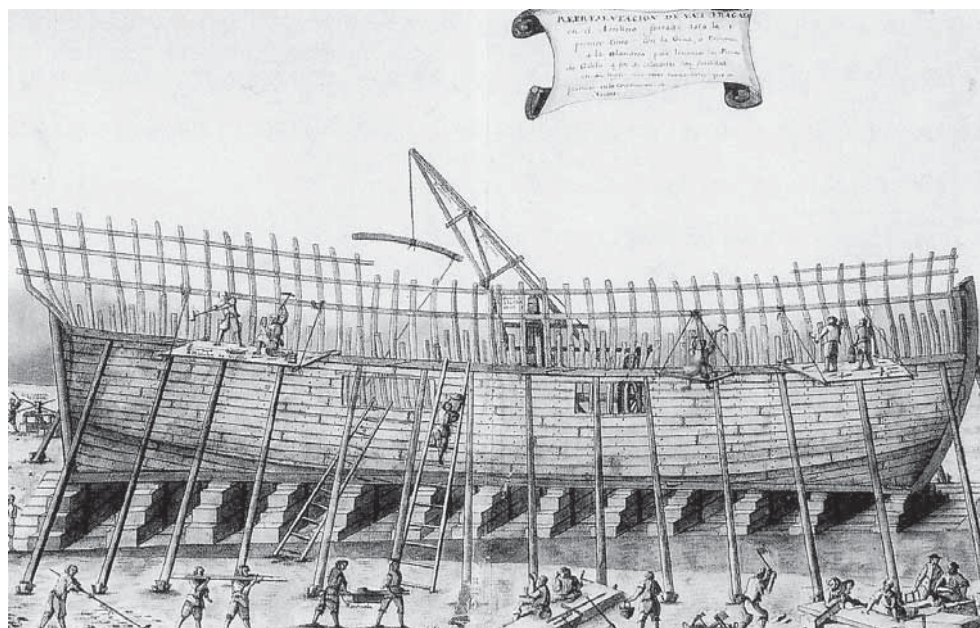
Fins llavors, el corrent migratori dels catalans havia estat insignificant, tenint en compte que es procedia dels llargs anys de la prohibició.

A partir de la tercera dècada del XIX, el flux migratori es va intensificar i com que llavors bona part de l'imperi ja s'havia perdut, els llocs de destinació més freqüents van ser els pocs que encara quedaven sota el domini colonial.

Alguns dels que emigraren, varen fer fortuna mentre d'altres van sucumbir en l'intent. Entre els afortunats, uns van arrelar a les noves terres i s'hi van quedar per sempre, mentre que d'altres, segurament que, carregats d'enyorança, tornaren a la seva terra havent assolit una fortuna més o menys considerable. Canet, com no podia ser d'altra manera, va contribuir amb un bon contingent de

convilatans que van anar a fer les Amèriques, els que aquí es coneixerien com els *americanos*, també dits *indianos*.

Van ser uns anys en què, gràcies al retorn dels afortunats, es van poder endegar molts projectes. Així, en el conreu de la terra, es va veure la transformació de terrenys de sequer en hortes de regadiu gràcies a les mines d'aigua; en les manufactures es van donar els primers passos de la Revolució Industrial; en els transports es comen-

Treballs dels operaris d'una drassana construint el buc d'un vaixell de fusta

çaven a albirar els avantatges de la tracció a vapor, tan pels ferrocarrils com pels vaixells. Naturalment, aquest cúmul d'avenços necessitava aportacions de capital, que en bona part van sortir dels *americanos* retornats.

En aquest context, presentem una família que podem considerar representativa, i que encara que no eren de Canet, van tenir relació amb diferents aspectes de la nostra vila. Ens referim a la família Masó, que al llarg dels anys han deixat una forta empremta a la cultura catalana, destacant sobretot el seu arrelament a la ciutat de Girona.

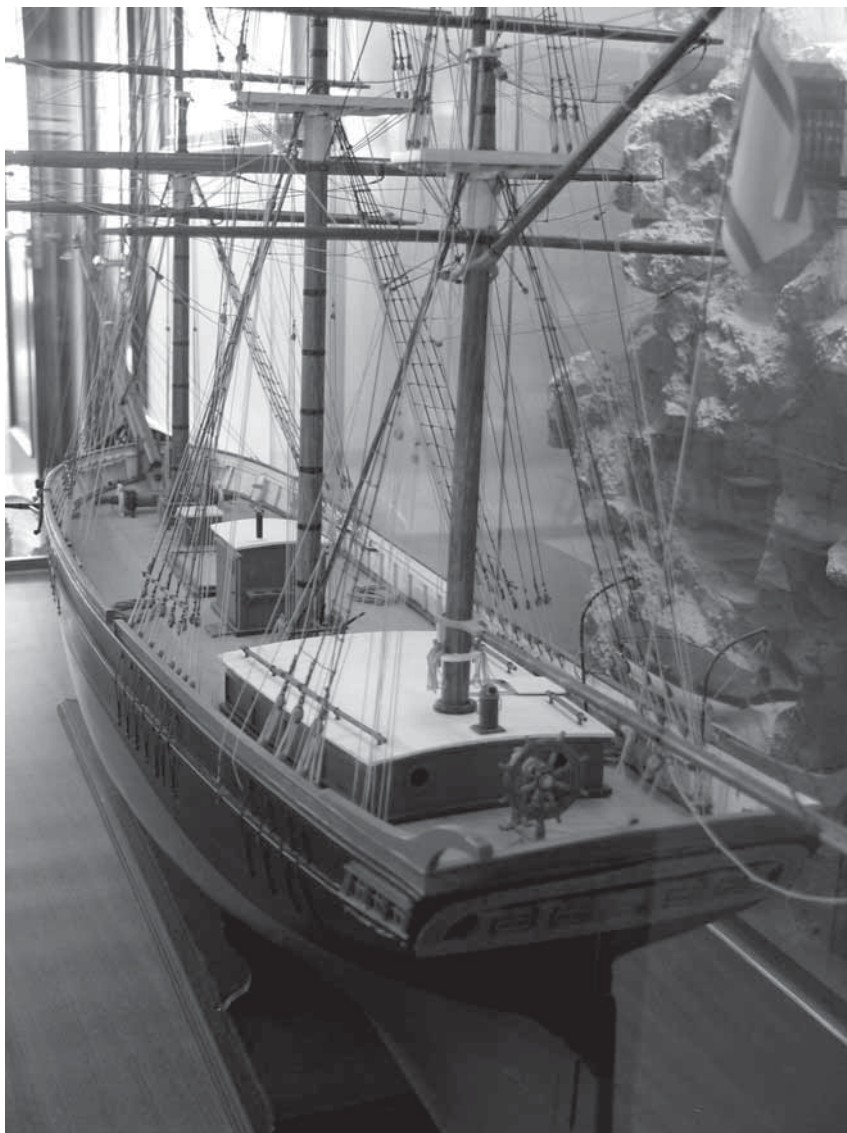
Els començaments dels Masó a Cuba

El que podem considerar com el fundador del llinatge va ser en Rafael Masó i Pascual, que de jove havia emigrat a Cuba procedent de Sitges. Es va casar amb la criolla de fondes arrels castellanones donya Teresa Ruiz de Espejo i Castellanos, i establiren el domicili familiar a la ciutat de Santiago de Cuba on van néixer els seus fills Gaudenci i Rafael. En Rafael Masó i Pascual es va dedicar al comerç marítim, actuant de consignatari dels vaixells que feien la ruta de Barcelona a Santiago, la capital de la part oriental de l'illa i gran centre comercial. Eren anys de forta expansió del comerç de Catalunya amb Cuba, cosa que a Rafael Masó li va permetre reunir una fortuna considerable.

El retorn a Catalunya

Al cap d'uns anys i tal com feien altres catalans que havien assolit un bon capital, els Masó decidiren tornar a Catalunya. Eren els primers anys de la dècada de 1840 al 50 i es van trobar aquí amb un país pobre i endarrerit. L'arribada d'aquells *americanos* representava una alenada d'aire fresc i el camí per incorporar el país a la Revolució Industrial, que s'estava imposant en el món Occidental del qual Espanya havia quedat al marge. Cal tenir en compte que Cuba, encara que oficialment continuava sent colònia espanyola, de fet havia entrat ja a l'òrbita econòmica del seu poderós veí de l'altra banda de l'estret de Florida.

Un cop retornats, els Masó s'establiren primerament a Barcelona. El pare, Rafael Masó i Pascual, bon coneixedor dels negocis amb Cuba, va fundar una naviliera que operava a la ruta que millor coneixia i

Maqueta de la fragata Nueva Teresa Cubana realitzada per Antoni Casals i que es conserva a l'Alcaldia de Canet

en la qual mantenia bones relacions, la de Barcelona a Santiago de Cuba. Posteriorment va anar incorporant a l'empresa els seus fills Gaudenci i Rafael.

Els tractes per a construir dues fragates

Rafael Masó i Pascual va aconseguir l'autorització per a construir dues fragates, la qual cosa es publicaria oficialment amb Reial Ordre a finals de 1844. Eren els anys en què la navegació a vela dominava la travessia de l'Atlàntic i els vapors no constituïen encara una sèria competència pels bons velers.

En aquestes circumstàncies, cap als anys 1845 i 46, quan els Masó cercaven un constructor per les fragates, va ser quan es produïren els seus primers contactes amb Canet i amb l'acreditat mestre d'aixa arenyenc Marià Jaurés.

La proposta que feien els Masó representava un volum de feina considerable i unes grans necessitats d'espai, de les quals, en principi, sembla que la drassana del mestre Jaurés no disposava, cosa que, segurament, els decidí a buscar un nou lloc.

Tal com l'autor Joaquim Llovet diu a la seva obra «Constructors navals de l'ex-província marítima de Mataró», referint-se a les drassanes: «... cal entendre tot espai situat als terrenys erms prop les platges, on hi havia establiments de construcció naval a l'aire lliure, sense instal·lacions fixes, amb grans espais per a emmagatzemar fustes. A vegades també se'ls aplica el nom de mestranxes ...».

El canvi d'emplaçament de la drassana no era doncs, un problema important i en aquest cas es van decidir per la platja canetenca del Sant Crist del Pla. El lloc era adient, terreny ampli i pla amb platja inclinada per a la perillosa i sempre problemàtica maniobra de l'avarada de vaixells de dimensions i pes considerables.

L'any 1847 el mestre Jaurés encara va acabar a la drassana d'Arenys un veler, relativament petit, de 83 tones [1] destinat a un altre client, i el mateix any ja començava a la nova drassana de Canet la construcció de les dues fragates.

Va ser una bona notícia per Canet ja que es tractava d'un volum de feina important per molta gent: fusters, ferrers, calafats, corders, teixidors, etc. Com després veurem, no eren dos vaixells iguals, sinó que l'arqueig de l'un era el doble de l'altre.

El Diario de Barcelona del 17 de setembre de 1848 en donava notícies tot dient: *“Hemos oído hacer los mejores elogios de una fragata que se está construyendo en los astilleros de Canet de Mar, bajo la entendida dirección de Mariano Jaurés, será seguramente la de mayores dimensiones que se haya fabricado en las costas de Catalunya y se halla ya a mitad de construcción ...”* [2]

Els dos vaixells s'anaven construint simultàniament i s'acabarien també amb poca diferència de temps. La duració total del temps de construcció deuria ser

d' un parell d'anys aproximadament.

La fragata Nueva Teresa Cubana

De les dues fragates, la que en podríem dir la petita, li van posar el nom de Nueva Teresa Cubana, segurament escollit pel seu armador en Rafael Masó Pascual en honor de la seva esposa, la cubana donya Teresa Ruiz de Espejo.

Segons consta a la fitxa, en el Museu Marítim de Barcelona, les característiques eren: Eslora 110 peus. Mànega de coberta 31 peus i 8 polzades. Puntal 18 peus i 2 polzades. Arqueig 404 tones. Tots els valors en mesures castellanes com era obligatori. No confondre les tones castellanes d'arqueig (capacitat de volum de càrrega) amb les tones mètriques, que com ja se sap, es tracta d'una unitat de pes. El seu valor es va consignar en 23000 duros. La inscripció a la Matricula de Marina de Barcelona, un cop feta l'avarada, es va realitzar el 31 de juliol del 1849.

Al cap d'uns anys de nombroses singladures per les rutes de l'Atlàntic i del Carib, l'any 1863 els Masó es van vendre la fragata a la raó social Fills de Mallol de Barcelona per un preu de 7600 pesos fuertes i a la Matricula, els nous propietaris li van escurçar el nom a Teresa Cubana. Finalment, va acabar els seus dies desballestada a la platja de Barcelona l'any 1874.

Un magnífic model de la Nueva Teresa Cubana a escala 1:30, va ser realitzat per Antoni Casals i de Nadal i obsequiat a l'Ajuntament. Es pot veure a la sala de l'Alcaldia.

La fragata Paulita

De les dues fragates encarregades, la Paulita era la joia de la corona. No en va era el vaixell qualificat

com el més gran fins llavors construït per la marina velera catalana. La fitxa del Museu Marítim ens diu que l'armador era Gaudenci Masó Pacual, encara que crec que hi ha una confusió de noms i es tracta de Gaudenci Masó Ruiz de Espejo, fill del fundador de la dinastia. L'esposa de Gaudenci Masó Ruiz de Espejo era Paula Pagès i en honor seu devien batejar la fragata amb el nom de Paulita. [3]

En tot cas, prescindint de qualsevol polèmica de si l'armador va ser el pare, Rafael Masó Pascual o bé el fill Gaudenci Masó Ruiz de Espejo, agrairem qualsevol informació que se'ns pugui facilitar sobre el tema.

Maqueta de la fragata Paulita construïda per Manuel Masriera i oferida l'any 1987 al Santuari de la Mare de Déu de la Misericòrdia.

Les característiques que dona la fitxa del Museu Marítim són: Eslora 145 peus. Mànega de coberta 40 peus i 6 polzades. Puntal 23 peus i 2 polzades. Arqueig 849 tones de volum (tots els valors en mesures castellanques com era obligatori).

El seu valor es va consignar en 36000 pesos fuertes. La inscripció a la Matricula de Marina de Barcelona, es va realitzar el 15 de setembre del 1849.

Hi ha una esplèndida reproducció miniaturitzada de la fragata Paulita, obra de Manuel Masriera, que va oferir al Santuari de la Mare de Déu de la Misericòrdia d'aquesta Vila el 16 de maig de 1986.

Desgràcies de la Paulita

El document de la benedicció (nota 3) diu que en el moment de l'avarada van haver-hi alguns problemes, encara que no tan greus com sembla que de debò van succeir. En Josep Rovira, mestre de cronistes canetencs, escriu en la revista Pedracastell núm. 14 del 1947, que en el moment decidí es van trencar uns grills, segurament a la rampa d'avarada i la fragata va irrompre violentament a mar, causant l'amputació de cames de dos operaris.

La fitxa del Museu Marítim, confirmant la gravetat de l'accident però sense parlar de víctimes, diu: "En el moment de l'avarada a la platja de Canet, la fragata va sofrir una avaria a l'obra viva i portada a Barcelona per a reparar, va decidir-se procedir a la reparació del buc. Un cop examinada pels bussos, veient que l'averia era pitjor del previst, es va decidir portar-la a la drassana de Toulon, on disposaven de dics més preparats que els de Barcelona per fer reparacions importants."

Casa Renau, de Rafel Masó

El tràgic final de la fragata Paulita

Després de la reparació realitzada a França, la fragata va entrar al servei de la companyia dels Masó, i féu un primer viatge a Cuba sense novetat.

En el segon viatge, quan ja havien emprès el retorn cap a Barcelona, la fragata va patir un accident. La fitxa del Museu Marítim es limita a deixar-ne constància: "Naufragó en los arrecifes de Cayo Leña, en el pequeño banco de Bahamas, a las 11,30 de la noche del 20 al 21 de abril de 1852. Anotóse la baja en 11 de agosto siguiente". No diu ni si es va poder salvar algun tripulant ni res més.

Hi ha alguna altra versió que diu que es va calar foc a bord de la fragata estant en alta mar i a l'incendi hi va morir tota la tripulació.

Els Masó canvien de rumb

Gaudenci Masó i Ruiz de Espejo s'havia casat amb Paula Pagès aquell temps de les desgràcies de la fragata Paulita i vivien a Barcelona. No sabem si desanimats per l'accident i pèrdua de la fragata o perquè el món de la navegació transatlàntica a vela entrava en vies d'extinció davant de la competència dels vaixells de vapor, la qüestió és que els Masó s'estaven plantejant un canvi de vida. El 1857 el matrimoni, ja amb fills petits, es traslladava a viure a Girona, ciutat en la qual els Masó arrelarien fortament i en la qual Gaudenci va deixar la seva empremta política i artística, com a fundador del periòdic El Constitucional.

El seu fill gran, Rafael Masó i Pagès, nascut el 1851, va mantenir la vocació que el seu pare ja havia mostrat per la política i les arts. El 1877 es va casar amb Paula Valentí amb qui va tenir vuit fills. El 1899 va fundar el Diario de Gerona, periòdic que va mantenir al llarg dels anys una clara línia conservadora i catòlica.

L'arquitecte

El fill segon del matrimoni format per Rafael Masó i Pagès i Paula Valentí va ser en Rafael Masó i Valentí, que havia nascut el 1880. Ja de petit va mostrar les seves qualitats artístiques i literàries, qualitat que sens dubte li venien de generacions anteriors. El 1906 obtingué el títol d'arquitecte a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, i tot i que primer destacà dins del moviment modernista, anà evolucionant després cap al noucentisme. La seva extensa obra arquitectònica es troba sobretot a bastants edificis de la ciutat de Girona, en els quals va saber recrear l'encant de l'ambient del primer terç del segle XX, que combina molt bé amb l'arquitectura clàssica predominant a la part antiga de la ciutat. També va treballar en

L'edifici de la cooperativa poc després de la inauguració el 1925. Obres de l'arquitecte Masó

altres llocs, entre ells a Canet, que és el cas que ara ens ocupa.

La relació de Rafael Masó i Valentí amb Canet ve de l'any 1919, quan els socis de La Canetensa li van encarregar el projecte pel nou edifici de la Cooperativa que volien aixecar en el terreny del carrer del Gram que acabaven de comprar.

L'arquitecte va presentar un bon projecte, en el qual destacava exteriorment l'estil noucentista, amb el tractament dels sòcols de pedra. La planta baixa es destinava a ampla botiga de queviures, que era l'activitat principal de la Cooperativa i el pis superior pel lleure, esbarjo i activitats culturals dels socis.

L'edificació es va bastir entre l'any 1920 al 1925, amb l'esforç de tots els socis que hi van posar la màxima il·lusió en la magna obra.

Després de moltes vicissituds al llarg dels anys i de passar finalment a propietat municipal, el gran edifici, quan l'any 2007 s'estava restaurant, es va ensorrar parcialment i la resta de l'edifici va quedar molt malmès.

L'altra obra a Canet de l'arquitecte Rafael Masó és de menys envergadura, però conserva tota la gràcia que ell li va saber donar. Es tracta de la coneguda casa Renau de la Riera Buscarons, un edifici unifamiliar entre mitgeres de planta baixa i pis. El mèrit és l'encant visual que té, com si fos un xalet de zona residencial en ple centre urbà de la població.

JOAN BALLART CLOS

NOTES:

[1] Era la pollacra-goleta Teresa, que Joaquim Llovet a la seva obra «Constructors navals de l'ex-provincia marítima de Mataró» constata com a l'últim dels vaixells que Marià Jaurés va construir a Arenys.

[2] Veure l'interessant article de Josep Rovira en el programa de Festa Major de Canet del 1973.

[3] Hi ha un important document que transcriu la cerimònia de benedicció de la fragata «Paulita» a la drassana del Sant Crist del Pla el 4 d'agost de 1849, amb assistència de les autoritats civils i eclesiàstiques, entre elles el bisbe de Girona, els padrins de la cerimònia Sr. Gaudenci Masó i esposa, la Confraria de Sant Elm, banderes, bandes de música i tot el poble de Canet. Per desgràcia, el document, com molts altres de la nostra història, ha estat retirat de l'Arxiu Parroquial i se l'han endut a Girona.

Bibliografia i documentació:

LLOVET, Joaquim: Constructores navals de l'ex-provincia marítima de Mataró. Premi Iluro 1970. Edició de Caixa Laietana.

MORET, Xavier: L'edat d'or dels grans velers. Edició Museu Marítim de Barcelona.

Programa Festa Major de Canet. Any 1973.

Canet de Mar. Història i Arquitectura. Col·lecció estudis de patrimoni. Edició de l'Ajuntament de Canet, Centre d'Estudis Canetencs i Edicions Els 2 Pins.

Revista Pedracastell núm. 14. Agost de 1947.

Revista Plaça de la Llenya. Fascicle 73. Any 1987.

Llibre commemoratiu de Rafael Masó i Valentí. Arquitecte. Edició de la Fundació "la Caixa".